

UDK 811.163.42:001.4
811.163.42'28"17"
Izvorni znanstveni članak
Prihvaćeno za tisak 2. 10. 2001.

Hrvoja Heffer i Nada Vajs
Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb

Priličnost ili analogija, prenesnica ili metafora, leposlovka ili retorika (tumačenja retoričko–lingvističkoga nazivlja u kajkavskih leksikografa 18. stoljeća)

U članku se prikazuje i analizira retoričko–lingvističko nazivlje u dvama najvažnijim kajkavskim leksikografskim ostvarenjima 18. stoljeća: Ivana Belostenca i Andrije Jambrešića. Nastoji se pokazati koliki je njihov udio u razvoju hrvatske jezikoslovne misli i stvaranju hrvatskoga nazivlja kako retoričkog tako i lingvističkog.

U ovome se prilogu razmatra retoričko i lingvističko nazivlje u dvama najvažnijim rječnicima kajkavskoga književnog jezika, i to rječniku pavlina Ivana Belostenca i isusovca Andrije Jambrešića. Leksikografska obrada *Rječnika hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika* koja je u tijeku¹ iziskuje svakodnevno konsultiranje navedenih rječnika. Kao njegovi obrađivači, uvijek se iznova susrećemo s abecedarijem i definicijama tih leksikografa, pa smo, ponukani svojim jezikoslovnim interesom, uočili da bi bilo zanimljivo ekscerpirati pojmove koji se odnose na lingvistiku i retoriku². Usporedbom tih dvaju korpusa želi se pokazati koliko je u njima poimanje jezika, retoričkog izražavanja i uopće prezentiranja leksičke građe izazovno suvremenom lingvistu i leksikografu. Iscrpnost, inovativnost a istodobno pragmatičnost njihovih leksikografskih rješenja izravno nas obvezuju na spomen Mire Kačića i njegovih nastojanja oko uvođenja novih leksikografskih zamisli u izradbi rječnika suvremenoga hrvatskog jezika. Ovim mu prilogom izražavamo svoj *hommage*.

-
- 1 Do sada je u izdanju HAZU–a i Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje objavljeno osam svezaka (A — okobola), 1984–1999.
  - 2 Gramatičku terminologiju ovdje ne razmatramo jer je nju pertinentno proučavati u gramatikama i gramatičkim priručnicima.

Hrvatski je književni jezik na kajkavskoj osnovi u civilnoj Hrvatskoj bio u uporabi od polovice 16. stoljeća sve do polovice 19. stoljeća. Osamnaesto se stoljeće može smatrati zlatnim dobom hrvatske kajkavske književnosti i učenosti, što se odražava i brojem tiskanih dvojezičnih i višejezičnih rječnika, kao i gramatičkih priručnika³.

Belostenec je svoj rječnik izradio još za Habledićeva života⁴ i u ovu ga analizu uvrštavamo zbog činjenice da je široj javnosti postao dostupan tek šezdeset i pet godina nakon Belostenčeve smrti, godine 1740, te je kao takav mogao imati jačeg utjecaja u kulturnoj javnosti tek od sredine 18. stoljeća. Belostenčev je rječnik (latinsko–hrvatski i hrvatsko–latinski) najbogatiji rječnik književnoga jezika kajkavske osnove, ali i ne samo kajkavske jer su u njemu i riječi čakavske i štokavske provenijencije, te je tako tronarječni. Podrijetlom iz pokupskoga kraja, sam je Belostenec iskusio da mu »poznavanje samo jednog narječja ne omogućuje dobru jezičnu komunikaciju«. ⁵ Osnovni je fond riječi kajkavski, a druge, čakavske i štokavske, lekseme označuje kraticama (D) i (Scl). Njegov je rječnik imao velik utjecaj na književnike sjeverne Hrvatske i Slavonije prije preporoda, a i kasnije (M. Krleža).

Jambrešićev četverojezični (latinsko–kajkavsko–njemačko–mađarski) rječnik tiskan 1742. također osim kajkavskih riječi donosi i druge, nekajkavske riječi, ali bez posebnih oznaka, što pokazuje njegovo shvaćanje o pripadnosti svih triju narječja istomu jeziku. Oba su rječnika nastala iz istih životnih potreba: škole, crkve, pastve i vojske.

U 18. stoljeću pojavljuje se i rječnik *Radices latinae linguae* bez autora (1788), no u njemu nismo našli promatrane pojmove. U analizu smo namjeravali uvrstiti i pozamašan rukopisni rječnik Adama Patačića *Dictionarium Latino Illyricum et Germanicum*, koji je završen oko 1779. Kako je riječ o našem prvom, a do sada i jedinom višejezičnom konceptualnom rječniku – tezaurusu s pojmovno raspoređenom gradom, jedino smo u poglavlju XIII, pod naslovom *Libraria et Literaria (Libraria. sive: Libellorum, librorum et scriptorum instrumentorum varia genera)*, mogli očekivati da će biti navedeni barem neki retoričko–lingvistički pojmovi. No nismo ih našli.

Oba su leksikografa, Belostenec i Jambrešić, imala široku i solidnu klasičnu naobrazbu te stoga i ne čudi velik broj retoričko–lingvističkih pojmovea na latinskoj, lijevoj strani rječnika, kao i izvrsno poznavanje sinonimnih latinskih pojmovea (primjerice *amphibologia*, *ambiguitas*) i uočavanje sinonimnosti u pojmovima: *aequivocus*, *homonymus* i *heteronymon*. Važno je istaknuti da su to klasično znanje nastojali primijeniti na materinsku riječ, na jezik koji nije bio standardiziran i kojemu su nedostajali gotovo svi izrazi klasične retorike. Rijetkim nazivima (poglavito Jambrešić) nisu uspjeli naći ekvivalent, odnosno uspješno skovati novu riječ ni prilagoditi već postojeće. Njihovo dobro poznavanje materije vidi se u latinski uzorno opisanim retoričkim figurama i potvrđama

3 V. Ptičar 1990: 226.

4 Juraj Habledić (1609–1678), *Dictionar ili reči slovenske* (1670).

5 Vončina 1973: XI.

pjesnika, retora i filozofa: Cicerona, Kvintilijana, Vergilija, Ovidija, Apuleja, Terencija, Lukrecija, Aristotela.

Radi što bolje prezentacije lingvističko–retoričkoga nazivlja, donosimo sinoptički tablični pregled najprije Belostenčevih, a potom Jambrešićevih navoda. U četvrtom stupcu donosimo suvremeno i do sada potvrđeno nazivlje. U usporednom navođenju današnjega nazivlja prema Rikardu Simeonu, koji potvrđuje sve do sada poznate nazive, pokazujemo koliko su zastupljeni i naši leksikografi koji često imaju zanimljiva i originalna terminološka rješenja. Uz osnovne pojmove u prvom se stupcu donose i latinske izvedenice kako bi se upotpunila jezična uporaba, primjerice *aequivocum*, *aequivocatio* ili *barbarismus*, *barbarizo*, a u abecednom nizu natuknica umeću se sinonimni, analogijski pojmovi (npr. iza *aequivocatio* donosi se *diasyrmos* jer je on uz prvu natuknicu naveden kao analogni). U drugom je stupcu Belostenčeva i Jambrešićeva desna, kajkavska strana. Masno su istaknuti jednočlani i dvočlani nazivi koji predstavljaju ekvivalent latinskomu.

Belostenčev rječnik			
Latinski ⁶	kajkavski ⁷	str.	potvrđeni nazivi
Aequivocum ⁸ 2. Plurivocum	reč dvojzlamenita ili dvoje ali već duguvajn zlamenujuća. Vnogo ili večglasje , kad jedna reč već duguvajn ili stvarih zlamenuje kak ova <i>Aries</i> Oven. Ako ju rečeš ali napišeš samu, nikaj ne pridruživši, neznam kaj zlamenuje, zlamenuje li ovna s kojim su negda, doklam ni bilo Patantih ili velikeh Puških zide trli, ali zlamenuje zvezdu onu nebesku koja ima kip ovna i zove se <i>Aries</i> , oven. Ili zlamenuje napokonec ovoga zemelskoga ovna zmed ovec i zato se ova reč zove <i>aequivocum</i> (kak i vse ostale takove) kajti zlamenuje jedne stanovite stvari dvoja ali već duguvanja, v. <i>Heteronymon</i>	42	ekvivok
Aequivocatio v. Aenigma , & Diasyrmos & verbum sequens	več duguvajn jednom rečjum zgovarjanje, t. j. gda rečeš jednu reč škuru, koja već stvari zlamenuje, to se dijački <i>aequivocatio</i> zove	42	

6 Abecedni slijed masno otisnutih natuknica temeljni je korpus retoričko–lingvističkog nazivlja. Natuknica koja je uvučena pripada pojedinoj natuknici abecednoga slijeda bilo kao njezina uputnica–sinonim, bilo kao njezina izvedenica.

7 Popis kajkavskih naziva koji predstavljaju ekvivalent latinskom pojmu donosi se i na kraju.

8 U hrvatskom dijelu rječnika s. v. **reč** za pojam *vocabulum aequivocum* pojavljuje se naziv: *reč dvojglasna*.

Aenigma , latine scrupus, griphus	govorenje potajno ili zakrito, koje se lahko nemre razmeti i taki pogoniti ako se ne otpre i ne pretolnači. Zaganka, Ganka, (D) gonitka, pritic , tj. mračno, škuro i temno govorenje	40	enigma , zagonetka, zagonetan govor, zagonetno kazivanje
Diasyrmos , distractio figura <i>Virg.</i>	gda jedna reč na dvoje znamenovanje vleče		dijasiram , vrst ironije
Ambiguitas , dubitatio, dubietas , amphibologia , dubia, anceps & incerta verborum potestas, ambiguitas verborum, ambiguè dictu, ex ambiguo dictum, ambiguitas & dubietas	dvojnost, dvojenje, sumnost, sumnenje, sumnja, dvojna, ili nestanovito dugovanje, nestanovita stvar, nestanovito govorenje: dvojega razuma dugovanje ali reči, nestanovito zlamenje rečih <i>v. Aequivocatio</i>	77	ambigvitet , dvosmislenost, dvosmislica, nejasnoća, dvosjeklost, dvoznačnost
Ambiguum, dubium	dvojna ili dugovanje dvojnbeno, sumljivo, t. j. koje na dvoje ali na već stran more se razmeti i vzeti <i>v. Ambiguitas</i>	78	
Dubietas , v . ambiguitas	dvojnost, dvojnja, (D) sumna	470	
Amphibologia, dubium dictum. Figura, dubiam sententiam indicans, incertus sermo. Ut: vidi statuum auream hastan tenentem. v. Ambiguitas	dvojno ili dvojbno i nestanovito govorenje	84	amfibologija , amfibolija (dvoličenje), dvoznačnost, dvostruko govorenje, dvosmislen govor, dvoumica
A m p h i b o l o n , a m p h i b o l u m , a m b i g u u m , u t r u m q u e p e r c u t i e n s	dvojno, dvojbno, dvojega razuma, na oba kraja bijuće	84	
A m p h i b o l u s , incertus, dupliciter intelligibilis v. Ambiguus	nestanovit, t. j. koji se dvojduplo more razumeti	84	
Allegoria 3. quidam sic distinxit: Allegoria canit secreta, parabola celat. Allegoria autem nascitur ex metaphora continuata, prout docent Rhetores. Ut est illa <i>Virg. 3. eclog.</i>	tuje ili skrovno govorenje aliti preobraćanje nekoje t. j. da drugo rečmi, a drugo za razumenjem kaže 3. prilika	67	alegorija, figura; trop: hiponoja, inokaz, inorječje, permutacija prispodoba, »razjašnjavanje u prilikama«

Analogia . 1. Proprietas, proportio, convenientia, similitudo, similitas, aequalitas, paritas. 2. similis declinatio	1. jednakost, jednakoča, jednačinstvo, spodobnost, spodoba, prispodoba, prispodopčina, lastovitost, prilicnost, prilika . 2. spodobno nakretanje	89	analogija , nalika, naličje, sličnost
Analogos. Analogus. Proportionalis, similis.	jednak, spodoben, prispodoben, prilichen		analogan , sličan, u nečemu suglasan, istovrstan, odgovarajući
Anaphora , epanaphora, Figura	gda se već puti od jedne reči vu kakovom govorenju počinja, <i>ut</i> : Ivan je bil dober, Ivan je bil muder, Ivan je bil vučen	89	anafa , opetovanje, ponavljanje, iteracija, repeticija, epibola
Anastrophe	dveh rečih preobrnjenje, <i>ut</i> : <i>Hungariam contra, pro contra Hungariam</i>	89	anastrofa , obrat, vrst metateze, anadiploza
Antiphrasis , sermo per contrarium intelligendus, Parcae; quia nemini parcunt. Bellum, quod minime bellum, i. e. bonum. Manes spiritus inferiorum, minimè tamen mani, i. e. boni. Manus enim olim significabat bonum & c.	reč takova ili govorenje koje je protivno treba razumeti	104	antifraza , enantioza
Antonomasia	mesto imena postavljenje, t. j. kada mesto svoga imena, opčinsko postavi. Ili kaj je mesto imena položeno, imena čast obnaša. <i>Ut: arma virumque cano</i> razumeva se <i>Aeneas</i> .	106	antonomazija, antonomasija
Apocope , amputatio, figura	odrezanje, gde se zadnja litera ili syllaba odreže ili odvzeme <i>ut: Peculi pro peculij v. Aphacresis</i>	109	apokopa , sasuvak, izbacivanje, elizija
Aphacresis , abscissio	odrezek je <i>Figura</i> koja na početku reči literu ali silabu odrežuje i jemlje, <i>ut: Pone pro depone, v. Apocope</i>	108	apscisija
Apostrophe , Conversio figura	gda se komu obračamo vu govorenju. <i>ut: k tebe vezda JEŽUŠU ja nevolni grešnik govorim</i>	113	apostrofa , obraćanje, nagovor
Conversio, Inversio, Plin.	obraćanje, preobrnjenje, preobraćanje	366	konverzija, apostrofa
Inversio , inversura	preobraćanje, prevraćanje, Cic. (D) privratenje	711	inverzija

Archaismos , archismus, Figura vetuste aliquid dictum significans <i>Donat.</i> Instat factum vetuste, instat dicere factum esse	po stari način, po stare prilike, kaj rečeno	122	arhaizam , zastarjelica
Asyndeton , asyntheton, incompositum	je <i>Figura</i> gda se kaj govori prez conjunctie, t. j. sklopljenja rečih, kak ovo: <i>veni, vidi, vici</i> , došel sem, videl sem, obladal sem, i takaj	145	asindet , asindeton
Barbarismus	je pregreška ali vu pismu ali vu govorenju suproti pravomu dijačkomu ali takaj domorodnomu jeziku. Biva adda vu dvojem, vu pismu i zgovarjanju i to četiremi načini 1. <i>Adjectione</i> , priloženjem, gda se komu poštuba ili litera ali silaba nepotrebna priloži, kak i ako se poduža, ka se hitro mora zreči. litere kakti <i>reliquias</i> mesto <i>reliquias</i> , sil. <i>Mavors</i> mesto <i>Mars</i> . Podužanja, i. e. <i>Temporis, Italiam profugus</i> . Kade friško se zgovarja, drugač se poduža. 2. <i>Detractione</i> , gda literu potrebnu odložimo i ne postavimo ali ne izrečemo, kakti <i>Argyripa</i> mesto <i>Argyrippa</i> , <i>Salmentum</i> mesto <i>Salsamentum</i> . 3. <i>Mutatione</i> : premenenjem gda jedna litera ali silaba položi se za drugu, kakti <i>oli</i> mesto <i>ili</i> , <i>Pernices</i> mesto <i>Pernicies</i> . 4. <i>Transpositione litterae</i> , prestavljenjem litere gda se najmre litera vu svoje mesto ne postavi, kakti: <i>Tymbre</i> mesto <i>Tymber</i> , zato veli se <i>Barbarismus</i> jedno zarečje ili nesložnost vu reči.	172	barbarizam ; surovost; tuđica, varvarizam
Barbarizo	reči krivo i nesložno zgovarjam ali pišem, <i>barbarizare</i> zgovarjati reči ali pisati nesložno	172	
Catachresis	zlo ili hman uživanje rečih <i>idem quod Abusio</i>	246	katahresa , katahresa , katakreza , zloupotreba

Comparatio, similitudo 2. collatio	prilika, primera, (D) priklada prispodobnost, prispodobljenje	320	komparacija , poređenje, stupnjevanje, poredba, poređenje, poređivanje, prispodabljanje, prispodoba , prispodobljenje, sravnjivanje, usporedba
C o l l a t i o 2 . comparatio	prispodobljenje, prikladanje	308	kolacija
Similitudo	spodoba, spodobnost, (D) priličnost, prikladnost	1121	similitudo , poredba
Denominatio	imenuvanje	415	denominacija
Diaphora	razluka, razlučenje	435	dijafora , vrst paraheze, distinkcija
Disjunctio	rasklopljenje, razdruženje, razdvojenje	453	disjunkcija , razdvajanje, rastavljanje, razdvojenost
Emphasis	je figura gda iz reči zrečene, druga otajna razume <i>Virg.</i>	495	emfaza
Etymologia , etymon 2. veriloquium 3. Aristoteles symbolum vocat alij originationem vocant	reči zlamenuvanje pravo govorenje pretolnačenje razložno ziskavanje početka reči ispeljavanje, ishajanje ili ishod iz imena ali početka	507	etimologija , imenoishod, imenoishodje, imenoizlaz, imenoizlazje, korenoslovlje, postanje riječi, postanak (riječi); etimon , prototip, praoblik
Etymologus	iziskavec razloga i početka reči		etimolog, rječoslov
Exordium , proemium, principium, initium , exorsum, exorsus, auspicium	početak, pričetek, ali začetak	529	eksordij , uvod, početak govora
Principium	početak, prvina	964	
Initium	početak, prvina	691	
Exorsus, inchoatus, inceptus	počet, pričet, začet	530	
Heteronymon & homonymon	jednoga imena već fel zlamenuvanja kakti <i>lupus</i> zlamenuje vuka i ribu morskou v. <i>reč 8</i>	629	heteronim homonim

Homonymus idem quod aequivocus, v. Heteronymon	jednoimen	633	homonim
Hyperbole , hyperbola, excessus	zahod, prekorednost vu hvalenju i kudenju	640	hiperbola , prebacivanje, prekomjerno uveličavanje, pretjerivanje
Excessus	3. prekomera, prevečina, prekorednost	517	ekscesiv
Hysterologia	1. iz hrpta govorenje 2. gda se napre postavlja zadnje a prvo od zad, kakti: potlam sem človeka posekel, sablju sem iznel. Prvlje je sablju zneti, neg poseči, <i>dicitur praeopostera locutio, hysteron, proteron</i>	641	histerologija , isterologija, histeron–proteron, histeroproteron
Inversio , inversura	preobraćenje, prevračanje (D) privratenje	711	inverzija, preokretanje, premet, hiperbat
Lexica	navuk, znanje rečih ka kaj znamenuje	736	semantika, semasiologija
Lexicographus	rečne knjig pisec	736	leksikograf, sastavljač, pisac rječnika
<i>Lexis idem quod dictio</i>	reč	736	leksik, rječnički sastav; ukupnost riječi; izgovor
Lexicon, Lexicum <i>i d e m q u o d</i> Dictionarium		736	leksikon, leksik
Dictionarium	rečih na red postavljenih knjiga, vučea. kaj vsaka dijačka reč z drugem jezikom znamenuje. 2. ova ista knjiga ka vu rukah imaš, dijačkoga, horvatskoga i slovinskoga jezika navučitelica	437	rječnik, dictionar
Metaphora , <i>translatio</i>	prenešenje, prenesnica , gda se reč iz svojega zlamenuvanja lastovitoga vu drugo nelastovito prenese	777	metafora , prijenos, prenošenje, prenošaj
<i>Metaphorice</i>	prenesno <i>dem quod translate</i>	777	
<i>Metaphoricus</i>	prenešen	777	metaforički, metaforski , figurativan, slikovit, prenesen, tropni

Translatio	prenašanje, prenešenje, obraćanje, tolmačenje; 4. <i>quod</i> Metaphora	1223	translacija, prenošenje, prijenos, prijevod
Metonymya , Fig. quae mutatio & tractio appellatur	preimenuvanje reči kot gda našestnika imenujemo za stvar onu ku je našel. Sine cerere & baccho <i>friget venus</i> . Ceres <i>pro</i> pane. Bacchus <i>pro</i> vino. <i>Rhetor</i> .	778	metonimija, zamjena imena, transnominacija
Traductio	2. prenašanje, obraćanje iz jednoga jezika u drugi, tolmačenje	1220	prijevod, prevodenje
Paronymus	jednoglasen	870	paronim , srodna riječ
Periph[r]asis , copiosior descriptio, circumlocutio	okolu spisavanje govorenja ali z rečmi ophajanje, kaj bi se na kratkom opraviti moglo <i>Quint</i>	896	perifraza , perifrasa , opis, opisivanje, opisni ili perifrastički izraz, zaobilaženje
Philologia Cic	ljubav govorenja ali navuka	915	filologija
Philologus Cic	znanja ili navuka ljubitelj, jezikov znanja ljubitelj	915	filolog
Phraseologia	vsakojačke fele govorenja spisavanje	916	frazeologija
Phrasis <i>Quint</i>	kinč govorenja	916	fraza
Pleonasmus <i>Quint</i>	preobilnost, prekorednost u govorenju	925	pleonazam
Prosopopeja , personae confictio, cum rebus inanimatis personam, orationemque tribuimus		986	prosopopeja , oličenje, personifikacija, govorna figura; usp. sermocinacija, dijalog
Proverbium in proverbio est	navadno govorenje, općinski izgovor, općinska reč. navadno se govori	990	proverbij , poslovice, mudra uzrečica
Repetitio	3. podrugačenje, ponavljanje, povraćanje	1042	repeticija , ponavljanje, iteracija; anafora, epanafora, epibola, relacija; reduplikacija
Rhetorica , ae & rhetorice Rhetorica, orum Cic	leposlovka , znanost lepoga govorenja Knjige leposlovenja, knjige znanosti lepoga govorenja	1057	retorika , vještina govorenja, govorništvo, ljeposlovka, ljeposlovica, umjetnost govora

9 U hrvatskom se dijelu rječnika s. v. **reč** za *verbum synonymum* donosi naziv *reč priložna*.

Rhetorice	leposlovno, poleg znanosti lepoga govorenja	1057	retorički , govornički
Rhetoricor	lepo slovim, lepo čisto, razumno, nakinčeno govorim		
Rheticus	leposlovni, k lepomu govorenju slišajuči	1058	retorički
Symbolum	vsake otajnosti znamenje, kot. <i>ciconia</i> , štok znamenje je pobožnosti, <i>papaver</i> , mak znamenje plodnosti, it. prsten, pečat <i>symbolum adulterinum</i> , kriva, pečat	1190	simbol , znamenje, znak, znamen, zorna slika
Synechdoche	gda se tal ili del za vse, ali vse za tal jemlje. Kot <i>puppis</i> , krma, stran zadnje ladje za vsu ladju. <i>Annus frigidus</i> za zimu. <i>Vir</i> .	1191	sinekdoha
Synonima , orum	reči jedno znamenjujući	1192	sinonim , istoznačnica
Synonymus ⁹	jednakoznamenjujući	1192	sinoniman , sinonimičan , sinonimički , istoznačan, jednakoznačan
Synonimicus	k jednakomu zlamenju slišajuči	1192	
Syntagma	naredenje, složenje , navuk	1192	sintagma
Syntaxis	navuk dobroga slaganja rečih vu govorenju	1192	sintaksa , rječoslaganje, skladnja, složnica, stavkoslovlje
Topico , orum, libri de locis argumentorum inveniendis tractantes		1124	topik , mjesni, toponim
Tropus , immutatio verbi	preobrnjenje reči ili prenešenje iz lastovitoga znamenovanja vu drugo z močjum		trop

Jambrešićev rječnik

Latinski	hrvatski	str.	potvrđeni nazivi
Aenigma Cic. 2. V. <i>Figura</i>	zagonjka , pitanje šegavo vpleteno, gonetka	24	enigma , zagonetka, zagonetan govor, zagonetno kazivanje

Ambiguitas, Cic. V. Dubietas		34	ambiguitet , ambigvitet, dvosmislenost, dvosmislica, nejasnoća, nejasnost, neodređenost, sumnjivost, neodlučnost, dvosjeklost, dvoznačnost
Ambiguus, Cic. V . Dubiosus		34	
Ambiguè, Cic. V . Dubie		34	
Dubietas, <i>Ammian.</i> Dubitatio. Dubium, <i>Cic.</i>	dvojenje, dvojnost, dvojna, dvojba	233	
Dubiosus, V. <i>Dubius</i>		233	
Dubiè, Dubitanter, <i>Cic.</i> Dubitatem	dvojno, dvojljivo	233	dubitativan , neodlučan, kolebljiv, koji izražava sumnju
Amphibolia , amphibologia, <i>Cic.</i>	dvojno govorenje, dvojnica	36	amfibolija , amfibologija , dvoličenje, dvoznačnost, dvostruko govorenje, dvosmislen govor, dvoumica; govor
Anceps, Cic.	2. dvojrst, 3. dvojen, dvoječki, nestalen, nestanovit	37	anceps , dvoglav, dvoličan, naziv u metrici za dvojaki slog
Archaismus, Quint.	stari govorenja način, starogovor	46	arhaizam , zastarjelica
Archetypum , Archetypon, <i>Plin.</i>	prvopelda, način; peregr.¹⁰ forma	46	arhetip , prasluka, prvi uzorak, prvi oblik

10 Samo na ovome mjestu proučavanoga korpusa nailazimo na oznaku *peregrè* kojom Jambrešić obilježava riječ stranoga podrijetla.

11 Jambrešić s. v. *scala* ne navodi retoričko značenje, nego samo *stupalka, stupalnica, listva, lojtra*. Ovu posljednju riječ naznačuje kao tudicu (*peregrinus*).

12 Jednako tako ni s. v. *gradatio* ne navodi retoričko značenje, nego samo opća značenja: *koračanje, od jednoga do drugoga više stupanje*.

Climax , v. <i>Scala</i> ¹¹ . 2. est Figura rhetorices <i>gradatio</i> ¹² Latine dicta		114	klimaks , ljestvica, aukseza, hiperteza, gradacija
Denominatio	imenovanje, imena davanje, nadavanje	193	denominacija
Derivatio Cic.... Derivatio verborum. <i>Quint.</i>	ispeljavanje reči	196	derivacija , izvod, izvodenje
<i>Derivo, Columella</i>	kakvu reč iz druge ispeljavam	196	derivirati , izvesti, izvoditi što iz čega
Diaphora v. Differentia			dijafora , figura, vrst pareheze, distinkcija, monološki oblik antanaklaze
<i>Differentia</i> Cic. V. <i>Discrepantia</i> , <i>Disconvenientia</i> , <i>Dissimilitudo</i> , <i>Discordio</i>	različnost, razluka, nesklad	211	diferencijacija , diferenciranje, razlučivanje; diskord, disakord; nesklad
Dictionarium V. <i>Lexicon</i>	slovník	210	rječnik , vokabular, dictionar
Emphasis	zgovor z malemi reči večznamenujuči, nego vu sebi imajuči	250	emfaza , emfasa, figura, kojom se nekom pojmu daje važnost koju obično nema
<i>Emphaticus</i> , <i>Emphatica vox</i>	reč vnoznamenujuča		emfatičan , emfatička množina
Etymologia , Cic. <i>Etymon</i>	ispeljavanje , ispočetka, iz korena razlaganje koje reči	263	etimologija , imenoishod, imenoishodje, imenoizlaz, imenoizlazje, ishod od imena, korenoslovlje, postanje riječi, rečoslovlje, rječoslovlje, postanak (riječi); etimon , prvobitni oblik riječi, prototip, praoblik
<i>Etymologus</i> <i>Cal.</i>	ispeljavec, razložitelj iz korena reči koje, otkud ishaja	263	etimolog , rječoslov

Homonymia , Latinè diversa ejusdem nominis	dvojvrсно znamenovanje, kada se jedna reč na dve strane razmeti more	363	homonimija , homonimnost, istoimenost, suzvučnost
Homonymum dicitur dum res diversae eodem nomine seu vocabulo nominatur; latinè vox aequivoca		370	homonim
Hyperbola , Hyperbole latinè Excessus		370	hiperbola , prebacivanje, prekomjerno uveličavanje, pretjerivanje; ekscesiv, ekscesivan oblik iskaza
Hysterologia	zadnji govor, govorenje, 2. zmešanje česa, kada se prvo postavi nazad i zadnje na prvo	370	histerologija , isterologija, histeron–proteron, histeroproteron
Inversio Cic.	prevrnenje, obrnjenje, prevraćanje, obraćanje	450	inversija , inverzija, preokretanje, premet, premetanje; alegorija, hiperbat, kontaktna metateza, v. metateza
Ironia Cic. Vid. Illusio I.		455	ironija
Lexis , Cic. Latinè Dictio	reč, slovo	494	leksik , rječnički sastav; ukupnost riječi, izgovor
Lexicographus	slovoknig pisec; rečoknig napravitelj, skup spravljavač, koj <i>Dictionarium</i> zpisuje	494	leksikograf , sastavljač, pisac rječnika, tko proučava leksikografiju
Lexicon vel Lexicum	rečna kniga, slovokniga	494	leksikon , leksik
Lexidion vel Lexidium (<i>Dimin à Lexicon</i>)	slovoknižica , mala rečna kniga	494	

Metaphora <i>Latinè</i> Translatio <i>Cic</i>	prenašanje reči vu drugo znamenovanje, i to zbog spodobnosti	557	metafora ; prijenos, prenošenje; prenošaj; translacija, prenošenje, prijenos, premještaj; prijevod
Metaphrasis , Figura Rhet.	govorenja na drugi način preobrnjenje	557	metafraza , prijevod, opisivanje, prevodenje u drugi izričaj, doslovan prijevod
Metonymia <i>juxta accent</i> <i>re ipsa</i> Metonymia <i>Cic</i> . Tropus, dum contimens pro contento, vel: signum pro re significata, vel causa pro effectu; aut contra ponitur; <i>Synon.</i> Hypallage, Transnominatio, Denominatio		558	metonimija , zamjena imena; hipalaga, ipalaga; usp. analoga, korekcija, metonimija, epitimeza; transnominacija;
Transnomino . Sveton.	ime premenjam, drugač imenujem	995	transnominacija , metonimija
Parabola , <i>Quintil. V.</i> Collatio , Comparatio , Similitudo		666	parabola
Collatio, <i>Cic</i> .	znašanje, skup nošenje, dogovorenje, prispodobenje	119	

Comparatio, Cic.	priklada, prispodabljanje, spodabljanje, prispodoba	126	komparacija , poredenje, stupnjevanje, poredba, poredenje, poredivanje, prispodabljanje, prispodoba , prispodobljenje, prispodobni stupnji, sporedba, sporedivanje, sravnjenje, sravnjenje, sravnjivanje, stupnjenje, uravnjenje, usporedba, uspoređenje, usporedivanje
Similitudo	spodoba, spodobnost, prilicnost, slicnost	992	
Paradoxum Cic.	čudnovit i nenadean pregovor, govorenje čudno i nečekano, koje je teško verovati; občinskomu štimanju protivno dugovanje	667	paradoks , presenetka
Periphrasis , Tropus, Quinct. V. Circumlocutio , Circumscriptio		702	perifraza , perifrasa , opis, opisivanje, opisni ili perifrastički izraz, zaobilaženje
Circumlocutio, Quint.	govorni obhod, obhadjanje vu govorenju	108	
Circumscriptio, Cic.	v okol ispisanje, raspisavanje, ispisavanje	108	
Philologia (<i>juxta accent</i>), <i>Latinè</i> Amor sermonis, studium eloquentiae		718	filologija
Philologus , Cic. <i>Latinè</i> amator sermonis, studiosus eruditionis & eloquentiae		718	filolog
Phraseologia (<i>juxta accent</i>)	način osebjno i nakinčeno govoriti: vsakojackeh zebrianeh rečih popisavanje	720	frazeologija
Phrasis , Quint	osebjni i nakinčeni izgovor, leposložno govorenje	720	fraza

Prosopopeja , <i>Quintil</i> , <i>Latinè</i> Personarum fictio	govorenje, dugovanja kakti govoreča pred oči donasajuće	799	prosopopeja , oličenje, personifikacija
Proverbium V. <i>Adagio</i> . In proverbio esse, versari. <i>Cic.</i> In proverbium abire, venire. <i>Liv.</i> Cessit in proverbium. <i>Plin.</i>	proričeje, navadni govor	803	proverbij , poslovica, mudra uzrečica
Adagio , <i>Obsolet</i> . <i>Adagium</i> . <i>Plaut.</i>	reč v navadu vzeta, preričeje, navadna reč, prislovka	16	
R e p e t i t i o , V. I t e r a t i o , Reminiscentia	nazad potrebuvanje, prošnja, 2. na isto povratek, drugoč počinjanje	861	repeticija , ponavljanje, iteracija; anafora, epanafora, epibola, relacija; reduplikacija
<i>Iteratio Colum</i>	podruagačenje, povračenje, povrnjenje	460	iteracija , ponavljanje, podvostručenje (reduplikacija), anafora, udvajanje, podvostručivanje
<i>Iterativus Diomed.</i>	podrugačliv, povračliv	460	iterativan , frekventativan, učestali, ponovljiv, ponavljan, opetovan, mnogokrat
<i>Itero Cic.</i>	drugačim, podrugačujem, povračam, pak činim, pak počinjam	460	
Reminiscentia. <i>Arnob.</i> V. <i>Recordatio</i>		857	
<i>Recordatio. Cic.</i>	spomenenje, spomenek, spomen, spomenutje, ponenje, spominanje	844	
Rhetorica <i>Cic.</i>	knige složnogovornosti	875	retorika , vještina govorenja, govornišтво, ljeposlovka, ljeposlovica, umjetnost govora
<i>Rhetorice Quintil</i>	složnogovornosti znanje, dobrogovorenja navuk	875	retorički , govornički
<i>Rhetoricè Cic.</i> V. <i>Oratoriè</i> , <i>Ornatè</i> , <i>Copiosè</i>		875	

Rhetoricus <i>Cic.</i>	znancu, ali znanju dobro-govorenja slišajući	875	
Sarcasmus <i>Quintil.</i>	nepriateljsko, neugodno, bridko, suprotno osmehavanje, mrsko i nečlovečno zešmehavanje, psovanje	893	sarkazam , podrugljiv govor, zagrižljiva primjedba
Sarcasticus	mrskoosmešni	893	sarkastičan , sarkastički , zajedljiv, porugljiv
Symbolus. <i>Plaut V.</i> Signum N 1. i 2. Annulus, Significatio N 1. Miles hic reliquit symbolum, expressam in cera exanulo suo imaginem. <i>Id. Pseud.</i>	znamenje kakvoga dugovanja, prilično na pervo davanje	970	simbol , znamenje, znak, znamen, zorna slika
Signum	znamenje, znamen, znamenjka, zlamenje, zlamen, zlamenak	920	signum , znak, supernomen
Significatio. <i>Cic.</i>	znamenovanje, zlamenovanje	920	signifikacija , označenje, označenost
Syntagma , <i>Cic. V.</i> Commentatio N, 1. Documen		970	sintagma
Commentatio	pisanje i rastolnačenje, ali pak premišljanje nad kakvum knjigum	124	komentar
Syntaxis , <i>Cic. V. Ordo</i> N. 1. Constructio , Compositio		970	sintaksa , rječoslaganje, skladnja, slovosačinjenje, slovosočinjenje, složnica, stavkoslovlje, nauka o rečenici i o skupu riječi, konstrukcija izreka
Ordo , <i>Cic.</i>	naredba	648	
Compositio, <i>Cic.</i>	slaganje, složenje, spravljanje, skup stavljenje	128	kompozicija , slaganje, složenica, sastav, sastavljenost

13 Pod analogijom razumijevamo sinonimijske i asocijativne lekseme.

Constructio, Cic.	skup znašanje, skup zlaganje, skup napravljenje	144	konstrukcija, gradnja, sastav, sastavljanje, slaganje
Tropus, Cic. <i>Latinè</i> Mutatio vocis, vel sermonis a significatione propria in aliam, cum similitudine	Preobernenje reči ali govorenja, Znamenuvanja premena	1002	trop
Zeugma, <i>Latinè</i> Adjunctio		1057	zeugma

Kao što vidimo, u ovim se rječnicima (osobito u Belostenčevu) na desnoj strani ne navodi samo štura ekvivalencija koja bi odgovarala tipu dvojezičnog ili višejezičnog rječnika nego postoji cijeli niz primjera gdje se pojmovi navode deskriptivno, tj. kao u jednojezičnom rječniku, oprimjereno, sa sinonimima, upućivanjem i analogijom¹³. Ti se opisi kod Belostenca javljaju ponajprije ondje gdje ne postoji ekvivalent (usp. *antonomasia, hystero-logia, metonymia, periphrasis*), a samo je natuknica *prosopopoeja* opisana latinskim. U najvećem broju slučajeva Belostenec navodi ekvivalente, čak po nekoliko sinonima, pa i riječi s oznakom (D). U Jambrešićevu rječniku nalazimo manje opisnih definicija (samo s. v. *emphasis, homonymia, paradoxum, metaphora*) te on djeluje više kao pravi višejezični rječnik ekvivalencija. Jambrešić desnu stranu ostavlja praznom s. v. *hyperbola, philologia, metonymia* i *zeugma*.

Oprimjerene, opširne opise u Belostenca nalazimo za s. v. *aequivocum, barbarismus, hystero-logia, dictionarium, metonymia, synechdoche*. Za pojmove *disjunctio* i *diaphora* ne naznačuje da su retoričke figure i navodi samo ekvivalente koji mogu biti upotrijebljeni u običnom govoru: *rasklopljenje, razdruženje, razdvojenje* ili *razluka, razlučenje*.

Vidljivo je da ni u vokabularu retoričkih figura Belostenec ne propušta potvrde u uporabi izvan kajkavskoga te ih donosi s oznakom (D). Primjerice, s. v. *comparatio* osim kajkavskih naziva *prilika* i *primera* naznačuje i (D) *prikлада, prispodobnost*; uz *inversio* donosi *preobraćenje, prevračanje* i (D) *privratenje*; uz *aenigma* navodi *zganka, ganka* i (D) *gonitka, pritic*.

Belostenec **retoriku** definira kao: *leposlovka, znanost lepoga govorenja* a Jambrešić: *složno-govornosti znanje, dobro-govorenja navuk*. Obje su definicije sintagmatsko-objasnidbene, a Belostenec k tome još navodi i hrvatsku tvorenicu *leposlovka*. Simeon je u ovome slučaju uz ine ekvivalente za retoriku spomenuo: **ljeposlovka, ljeposlovica**.

Slično je i s **metaforom** koja je prema Belostencu ponajprije: *prenešenje, prenesnica*, a zatim slijedi definicija: *gda se reč iz svojega zlamenuvanja lastovi-*

14 Termin preuzet iz Kačić (1992) u značenju člana sinonimijskoga niza.

15 Rječnik je započeo Franjo Sušnik, ali nakon njegove smrti Jambrešić ga je u cijelosti ponovno redigirao i sam dovršio, zato u naslovu i stoji samo njegovo ime.

toga vu drugo nelastovito prenese. Jambrešić ne navodi nikakvu originalnu tvorenice, ali zato metaforu vrlo pertinentno pojašnjava: *prenašanje reči vu drugo znamenovanje, i to zbog spodobnosti*. Simeon također rabi: *prenošenje, prijenos, prenošaj*, ali izostaju *prenesnica*, i primjerice, *dvojnica* (Jambrešić s. v. *amphibolia*), koje kao vrlo originalne i ilustrativne nazive mi danas, nažalost, u hrvatskom jeziku ne poznajemo.

Najbogatiji sinonimijski niz nalazimo u Belostenca s. v. **analogia**: *jednakost, jednakoća, jednačinstvo, spodobnost, spodoba, prispodoba, prispodopčina, lastovitost, priličnost, prilika*, dok se u Jambrešića taj pojam ne navodi.

U oba je rječnika vrlo dobro uočeno da je **etimologija** posebna disciplina. Belostenec daje nešto iscrpniji opis: *reči zlamenuvanje; pravo govorenje; pretolnačenje; razložno ziskavanje početka reči; ispeljavanje, ishajanje ili ishod iz imena ali početka*; Jambrešić: *ispeljavanje, ispočetka, iz korena razlaganje koje reči*. Simeon također spominje: *ishod od imena* kao i Belostenec.

Navedimo niz naziva koji su prevedeni isključivo ekvivalentima, bez definicija i primjera. **Komparaciju** za Belostenca čine semantički srodne nizanice¹⁴: *prilika, primera, (D) priklada, prispodobnost, prispodobljenje*. Slično je i u Jambrešića: *priklada, prispodabljanje, spodabljanje, prispodoba*. Simeon među inim ekvivalentima također navodi *prispodabljanje, prispodobljenje, prispodoba*. **Diaphora, disjunctio i exordium** kao natuknice postoje u Belostenca, ali su u Jambrešića izostale. Definirane su isključivo semantički srodnim nizanicama: *razluka, razlučenje; rasklopljenje, razdruženje, razdvojenje; početak, pričetak, ali začetek*. Za disjunkciju u Simeona nalazimo: *razdvajanje, razdvojenost*.

Oba rječnika navode inverziju (**inversio**). Belostenec: *preobračenje, prevraćanje, (D) privratenje*, a Jambrešić: *prevrnenje, obrnjenje, prevraćanje, obraćanje*. Nijedna se od tih nizanica ne može naći u Simeona. U Belostenca je **repetitio** *podrugavanje, ponavljanje, povraćanje*, dok Jambrešić osim sintagmatskog sklopa *nazad potrebuvanje, prošnja; na isto povratek, drugoč počinjanje*, na latinskoj strani navodi analogije *iteratio* i *reminiscentia*. *Ponavljanje* se javlja i u Simeona.

Zanimljiv je slučaj pojma **ambiguitas** u Belostenca, za koji se daje velik broj semantički srodnih nizanica i sintagmatskih rješenja: *dvojnost, dvojenje, sumnost, sumnjenje, sumnja, dvojna, ili nestanovito dugovanje, nestanovita stvar, nestanovito govorenje: dvojega razuma dugovanje ali reči, nestanovito zlamenje reči*. Na kraju je niza uputnica na *aequivocatio*, gdje Belostenec leksem definijski dodatno pojašnjava u svom didaktičkom stilu: *več duguvajn jednum rečjum zgovarjanje, t.j. gda rečeš jednu reč škuru, koja već stvari zlamenuje, to se dijački aequivocatio zove*. Jambrešić s natuknice **ambiguitas** izravno upućuje na *dubietas* gdje daje sinonimijski niz: *dvojenje, dvojnost, dvojna, dvojba*, koji mogu imati i apelativno značenje. U takvoj mreži upućivanja naziremo elemente tezaurusa.

Jambrešić u predgovoru svoga rječnika, u kojemu opisuje njegovu strukturu,¹⁵ pod točkom 2. spominje da je dodavao i *sinonimne* riječi kako bi čitatelji

16 Činjenica da su rječnici obaju autora (Vitezović: *Lexicon Latino-Illyricum* i Tanzlingher: *Vocabolario Italiano ed Ilirico*) ostali u rukopisu ne umanjuje gore navedenu tvrdnju.

imali veći izbor (*Voces synonymas adjeci, quo expeditiorem haberes verborum copiam*). Međutim, u abecedi rječnika taj se semantički pojam ne pojavljuje kao primjerice u Belostenca, koji sinonime definira *reči jedno znamenujući*.

Da objašnjenje natuknice ne mora uvijek započeti sinonimijskim nizom, dokaz je **enigma**: *govorenje potajno ili zakrito, koje se lahko nemre razmeti i taki pogoniti ako se ne otpre i ne pretolnači*. Osim vrlo deskriptivnog objašnjenja Belostenec daje i niz prevedenica, tvorenica *zaganka, ganka, (D) gonitka, pritic* te ponovno završava opisom: *mračno, škuro i temno govorenje*. Jambrešićev je niz vrlo srodan: *zagonjka, pitanje šegavo vpleteno, gonetka*.

Navedimo još i primjer **ekvivoka**, na kojemu se jasno ocrtava i didaktičko–narativni stil Belostenčeve obrade, tj. njegovo nastojanje na potpunom razumijevanju pojma, što se najbolje postiže konkretnim primjerom: *reč dvojzlamenita ili dvoje ali već duguvajn zlamenujuča. Vnogo ili većglasje, kad jedna reč već duguvajn ili stvarih zlamenuje kak ova Aries Oven. Ako ju rečeš ali napišeš samu, nikaj ne pridruživši, neznam kaj zlamenuje, zlamenuje li ovna s kojem su negda, doklam ni bilo Patantih ili velikeh Puških zide trli, ali zlamenuje zvezdu onu nebesku koja ima kip ovna i zato se ova reč zove aequivocum (kak i vse ostale takove) kajti zlamenuje jedne stanovite stvari dvojja ali već duguvanja, v. Heteronymon*. Posebno je zanimljivo da na kraju toga članka analogijski upućuje na *heteronymon*, koji je lingvistički pojam. Pod natuknicom *heteronymon* možemo razaznati posve suvremeno shvaćanje homonimije. Naime, kada jedan leksem označuje dva različita referenta, dakle dva posve različita semantizma, može se govoriti i o homonimima, a ne o polisemiji toga leksema. Vidljivo je to

dobrogovorenja navuk	lastovitost	povrnenje
dogovorenje	leposlovka	prekomera
dvojba	način	prekorednost
dvojbeno govorenje	nadavanje	prenašanje
dvojenje	naredba	prenesnica
dvojna	naređenje	prenešenje
dvojnica	navadni govor	preobilnost
dvojno govorenje	navadno govorenje	preobraćanje
dvojnost	nesklad	preobrnenje
forma	nestanovita stvar	prevećina
ganka	nestanovito duguvanje	prevraćanje
gonetka	nestanovito govorenje	prevrnenje
gonitka	obraćanje	pričetak
imena davanje	obrnenje	priklada
imenuvanje	odrezek	prikladanje
ishajanje	općinska reč	prikladnost
ispeljavanje	općinski izgovor	priličnost
ispeljavanje rečih	početak	prilika
jednačinstvo	podrugaćenje	primera
jednakoča	ponavljanje	prispodoba
jednakost	ponenje	prispodobenje
jednoglasen	povraćanje	prispodobljenje

prisposobljenje	skup zlaganje	sumnost
prisposobnost	skup znašanje	sumnja
prisposopčina	slaganje	tolmačenje
pritic	sličnost	večglasje
privratenje	slovník	vnogoglasje
proriče	slovo	začetak
prvina	slovokniga	zaganka
prvopelda	slovoknižica	zagonjka
rasklopljenje	složenje	zahod
razdruženje	složnogovornosti znanje	zlamen
razdvojenje	spodoba	zlamenak
različnost	spodobnost	zlamenuvanje
razlučenje	spomen	zlamenje
razluka	spomenek	znamen
reč	spomenenje	znamenovanja premena
reč dvojlamenita	spomentje	znamenovanje
rečna knjiga	spominanje	znamenje
skup napravljenje	spravljanje	znamenjka
skup nošenje	starogovor	znašanje
skup stavljenje	sumnenje	

iz njegove ilustracije: lat. *lupus* označuje 1. 'vuka', ali i 2. 'smuduta, morsku ribu'. Dakle, može se smatrati da je riječ o homonimima. Isto bismo mogli reći i za već navedeni Belostenčev opis semantičke uporabe riječi *Aries* (*Oven*).

Osnovni je dojam iz ovako prezentirane građe da se već sredinom 18. stoljeća izgrađuje nazivlje za retoričke i lingvističke pojmove, što je ugrađeno u temelje hrvatskoga jezika i jezikoslovlja. To smo pokazali usporednim potvrđama iz Simeona. Analiza je pokazala kolika je leksička i semantička informativnost kajkavskih rječnika 18. stoljeća: definicije, primjeri, semantički srodne nizanice u obliku prevedenica i tvorenica, uputnice, analogije; sve su to elementi koje bi i jedan suvremeni rječnik morao sadržavati.

Iako ima elemenata prema kojima bismo, s današnjega gledišta, Belostenca i Jambrešića mogli smatrati jezičnim čistuncima, ipak se tako ne bi smjelo reći. Uvidom u rječničke obrade naših starijih leksikografa, uključujući tu i Vitezovića (oko 1700) i Tanzlinghera (1699),¹⁶ kao i neke gramatičare, možemo zaključiti da je u cilju stvaranja hrvatskoga jezičnog standarda traženje hrvatskog adekvata stranim (latinskim) riječima bio imperativ. Prema tome, pojam posudenice ili internacionalizma u njih u današnjem značenju nije ni postojao. Borba protiv tudica i posudenica i jezično čistunstvo počinje tek u 20. stoljeću s najezdom novih pojmova vezanih uz razvoj tehnike i tehnologije.

Literatura

Bellosztenčec, Joannis. *Gazophylacium seu Latino-Illyricorum onomatum aerarium*. Zagrabiae MDCCXL, I-II. Pretisak (1973) Zagreb: Liber — Mladost.

- Brozović**, Dalibor. (1965) Kajkavsko narječje. *Školski leksikon*. Ur. Stjepan Babić. Zagreb: Panorama. Str. 118–125.
- Dukat**, Vladoje (1923) Izvori Belostenčeva »Gazophylacium latino-illyricum«. *Rad JAZU* 227. Zagreb. Str. 80–109.
- Ivšić**, Stjepan (1936) Jezik Hrvata kajkavaca, *Ljetopis JAZU* 48, Zagreb. Str. 47–88.
- Junković**, Zvonimir (1972) Jezik Antuna Vramca i podrijetlo kajkavskoga dijalekta, Dijakronijska rasprava. *Rad JAZU* 363. Zagreb. Str. 5–232.
- Jambressich**, Andrea (1742) *Lexicon Latinum interpretatione Illyrica, Germanica et Hungarica locuples*. Zagrabiae. Pretisak. (1992) Zagreb: Posebna izdanja Zavoda za hrvatski jezik.
- Kačić**, Miro (1992) Neki osnovni lingvistički pojmovi i nazivi. *Suvremena lingvistika*. Br. 34. Str. 119–125.
- Lukjanenko**, A. M. (1905) *Kajkavskoe narečie*. Kiev: Tipogr. Imperatorskago universiteta Sv. Vladimira.
- Ptičar**, Adela (1990) Hrvatski anekdni rječnici 18. stoljeća. Zagreb: *Rasprave Zavoda za jezik*. Br. 16. Str. 223–227.
- Simeon**, Rikard (1969) *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Šojat**, Antun (1984) Stara kajkavska leksikografija. *Zbornik vo čest na Blaže Koneski*. Skopje: Univerzitet »Kiril i Metodij«, Filološki fakultet. Str. 253–269.
- Šojat**, Antun (1992) Latinsko–hrvatsko–njemačko–mađarski rječnik Franje Sušnika i Andrije Jambrešića. Pogovor knjizi A. Jambrešić *Lexicon Latinum*, (pretisak). Zagreb: Posebna izdanja Zavoda za hrvatski jezik. Str. III–XXVIII
- Šojat**, Olga (1978) Ivan Belostenec. *Kajkavsko spravišće* (posebno izdanje). Zagreb. Str. 36.
- Vončina**, Josip (1968) Ozaljski jezično–književni krug. *Radovi Zavoda za slavensku filologiju* 10. Zagreb. Str. 195–207.
- Vončina**, Josip (1973) Leksikografski rad Ivana Belostenca. Pogovor knjizi Ivan Belostenec *Gazophylacium*. Zagreb: Liber – Mladost, I/II. Str. III–XLVII.
- Vončina**, Josip (1973) O kontinuitetu hrvatskoga književnog jezika od 15. do 18. stoljeća. *Prilozi VII*, međunarodni kongres slavista u Warszawu, HFD. Zagreb. Str. 165–177.

Popis kajkavskih naziva

Priličnost or Analogy, Prenesnica or Metaphor, Leposlovka or Rhetoric (Interpretation of Rhetorical and Linguistic Terminology of Kajkavian Lexicographers in the 18th Century)

The paper considers and analyses rhetorical and linguistic terminology in two most significant kajkavian lexicographic achievements of the 18th century: the dictionaries by Ivan Belostenec and Andrija Jambrešić. It strives to illustrate their contribution to development of the Croatian linguistic thought and creation of genuine Croatian terminology in the fields of rhetoric and linguistics.

Ključne riječi: lingvistička terminologija, retoričko nazivlje, hrvatski jezik, povijest jezika, kajkavsko narječje; Belostenec, Ivan; Jambrešić, Andrija

H. Heffer, N. Vajs, Priličnost ili analogija, prenesnica ili metafora... - SL 51-52, 245-265 (2001)

Key words: linguistic terminology, rhetoric terminology, Croatian language, language history, kajkavian dialect; Ivan Belostenec; Andrija Jambrešić